

Tóth K. József

A magyar-örmények és az 1892–96. évi országgyűlés

A magyar-örmény fogalom öndefinícióként a 19. század második felében keletkezett a már majdnem magyarrá vált örmény származású magyarországi értelmiségiek között. A „boldog békeidők” számukra is kulturális virágzást hoztak, amikor Szongott Kristóf szamosújvári tanár vezetésével összegyűjtötték és feldolgozták, majd az Armenia című lapban publikálták történelmüket és kultúrájukat. Kialakították az „armenizmus” ideológiáját, összekapcsolva a „szentísváni állameszmével” azt mondták, hogy ők kulturális értelemben örmények, politikailag viszont magyarok, s mint ilyenek képesek Magyarországért bármely áldozatra.¹ Dolgozatomban röviden szeretném összefoglalni magyarországi történetüket, majd az 1892–96 közötti parlamenti szereplésükről esik szó.

Örmények az újkori Magyarországon

Már az ókorban és a középkorban is megfordultak a Kárpát-medencében mint kereskedők. Például Esztergomban élő kolóniájuk még kiváltságokat is kapott. Jelentősebb szerephez azonban a 17. századi csoprotos beköltözésük után jutottak. A török kori háborúk következtében megritkult lakosságú Erdély népességének pótlására hívta be az örményeket Apafi Mihály, 1672-ben kiváltságlevelet adva nekik. Csoprtjaik a 13. századtól kezdve fokozatosan vándoroltak a Fekete-tengert északfelé megkerülve Lengyelország és Moldva területére. Az erdélyi betelepülők Minasz nevű püspökük vezetésével főleg Moldvából költöztek át első lépésben a Keleti-Kárpátok átjáróihoz, majd második lépésben Erdély belső kereskedelmi útvonalaihoz. A mintegy 8-10 ezer örmény² földműveléssel egyáltalán nem foglalkozott, hanem kézművesek (elsősorban tímárok, szücsök, szőnyegszövők, cipészek) voltak, valamint a saját és mások termékeivel kereskedtek. Két központjuk a 18. század végén szabad királyi várossá emelt Szamosújvár és Erzsébetváros volt. E városokban kezdetben csak örmények laktak. Ezen kívül jelentős kolónia létezett Gyergyószentmiklóson és Szépvízen, de a szász városok kivételével majdnem minden városban volt egy-két örmény kereskedőcsalád.

A Rákóczi-szabadságharc után jónéhány család bekapcsolódott a marhakereskedelembé. A marhákat Moldvában és Havasalföldön vásárolták, az Alföldön bérelt pusztákon hízlalták, majd nyugatra exportálták őket. A gyorsan gazdagodó örmények egymás után vettek nemességet az udvartól, és Erdélyből az Alföldön vásárolt földbirtokaikra: főleg Torontál, Krassó-Szörény megyébe települtek át, ahol hamarosan jelentős közéleti szerepre tettek szert. Évvel párhuzamosan már erősen asszimilálódtak a magyarsághoz, felvéve annak nyelvét, szokásait, értékeit. Bizonyosság erre az is, hogy az 1848–49-es szabadságharcban mintegy 70 tiszt és 200 örmény származású közhonvéd harcolt a magyarok oldalán.³ Örmény volt az aradi vértanúk között *Kiss Ernő* és *Lázár Vilmos*, de örmény volt Kossuth utódja a Védegyelet igazgatói székben, *Gorove István*, a későbbi miniszter, valamint az 1848–49-es országgyűlés legfiatalabb tagja, *Simay Gergely* is.

A 19. században a marhakereskedelem jelentősége visszaszorult, és az örmények nem kapcsolódtak be a gabonakereskedelembé, hanem az értelmiségi pályák felé orientálódtak. Sokan közülük jogászok, orvosok, gyógyszerészek, többen a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak. Az örmény származású művészek között ismerős lehet mindenkinek *Hollósy Simon* festő, *Hollósy Kornélia* énekesnő, *Csiky Gergely*, *Petelei István*, *Bányai Elemér* írók neve. S persze a politikai életben is szerepet játszottak, mint azt a továbbiakban néhány életrajzzal szeretném megvilágítani.

Az 1892–96-os magyar országgyűlés örmény képviselői

Az Arménia 1892-es évfolyamának 122. oldalán 8 képviselőházi és 3 hivatalban levő főrendiházi küldött neve olvasható. Az alsóházi képviselők életéről és politikai szerepléséről szeretnék röviden szólni.

Dániel Ernő, báró (Elemér, 1843 – Balatonfüred, 1923);

1870-től Deák-párti, 1875-től szabadelvű párti képviselő. Pénzügyi és gazdasági szakértő, délvidéki ármentesítési és vasúti ügyekkel foglalkozott (pl. Vaskapu szabályozása). 1895. január 15-től 1899. február 26-ig a Bánffy-kormány kereskedelmi minisztere. Jelentős szerepe volt a millenáris ünnepségek rendezésében. 1906-tól 1910-ig főrendiházi tag, 1910-től a Nemzeti Munkapárt képviselője. Az 1892–96-os parlamenti évek alatt Pancsova (Torontál vm.) képviselője a Pénzügyi bizottság és az Ezredéves ünnepi bizottság tagja. Felszólalásai feltűnően nagy számban kapcsolódnak a vasútépítésekhez, ezenkívül pénzügyekben és kereskedelmi ügyekben szólalt meg gyakran. Meglepően kevésszer szólt általános és ügyrendi kérdésekben.

Dániel Pál (Arad, 1822. szept. 13. – 1895. május 10.);

a Torontál megyei Zichyfalva képviselője volt. Már 1848-ban is a képviselőház tagja; Debrecenben is ott volt, ezért börtönbe került. 1861-ben és 1865 ismét képviselő, később a Szabadelvű Párt körének egyik alelnökévé választották. A tárgyalt időszakban a Válaszfelirati bizottság tagja, de egyszer sem szólalt fel.

Halála után választókerületében **Dániel László** követte a 484. üléstől kezdve, de a lemondásán kívül (539. ülés) nem szólalt fel. Őt (ifj?) **Dániel Pál** követte Zichyfalva képviselőjében (szintén nem szólalt fel). Sajnos, róluk ennél többet nem sikerült kideríteni, de biztosra vehető, hogy egy családról van szó. A család egyébként elsőnek kapott nemességet az erdélyi örmények közül 1725-ben, mert irányító szerepet vittek a betelepítésben.

Issekutz Viktor, dr. (Erzsébetváros, 1857. aug. 15.);

az Arméniával ellentétben a parlamenti iratokban *Győző* keresztnévvel szerepel. Erzsébetváros (Kis-Küküllő vm.) képviselője volt, és jogi végzettséggel bírt. A többi örmény képviselővel ellentétben ő nem szabadelvű, hanem nemzeti párti képviselő volt, és 1892-ben Dániel Márton szabadelvű jelölttel, a korábbi képviselővel szemben került be. A parlamenti ciklus alatt a Naplóbírási, Közigazgatási bírósági és az Igazságügyi bizottság tagja. Főleg pénzügyi és jogi kérdésekben szólalt fel, összesen 69 esetben.

Lukács Béla (Zalatna, 1847. ápr. 27. – Bp., 1901. jan. 7.); szüleit az 1848–49-es forradalom alatt elveszítette. A gimnáziumot Gyulaféheváron, a jogi egyetemet Budapesten végezte. Ezután újságíróskodott, majd 1872-től Szamosújvár képviselője, Molnár Antallal együtt. Amikor az országgyűlés leszállította a város képviselőinek a számát egyre, hogy ne kelljen Molnárral versengenie, Gyulaféhevárra ment, ahol báró Kemény Gábor miniszter ellenében sikerült a parlamentbe bekerülnie. 1886-ban az újjászervezett Máv elnök–igazgatója, 1884-től miniszteri tanácsos. 1887-től a közmunka és közlekedésügyi, 1889-ben a kereskedelmi minisztérium államtitkára. 1892. július 16-tól 1895. január 15-ig kereskedelemügyi miniszter a Szapári- és a Wekerle-kormányban. Az 1900. évi párizsi világiállítás magyar osztályának kormánybiztosa. 1899 május 16-án választották a Szabadelvű Párt alelnökévé. Öngyilkos lett.

Az érintett parlamenti ciklusban Marosvásárhely képviselőjeként kereskedelmi és pénzügyi kérdések mellett legnagyobb számban a vasútépítéssel kapcsolatban szólalt fel. Tagja volt a Közlekedési bizottságnak.

Lukács László (Zalatna, 1850. nov. 24. – Bp., 1932. febr. 23.); jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, 1874–76-ban a győri jogakadémia rendkívüli tanára. 1877-ben átvette atyja ércbányáinak a vezetését. 1878-ban képviselővé választották szabadelvű párti programmal. 1887-ben Tisza Kálmán mint pénzügyi szakértőt minisztériumi osztálytanácsosi rangban meghívta a pénzügyminisztériumba. 1888-tól miniszteri tanácsos, 1893-ban Wekerle alatt pénzügyi államtitkár, majd 1895. január 15-től 1905. június 18-ig pénzügyminiszter. A koalíció idején visszavonult a politikai élettől, majd 1910. január 17-től április 22-ig a Khuen-Héderváry kormányban ismét pénzügyminiszter. 1912. április 22-től 1913. június 10-ig pedig miniszterelnök és belügyminiszter; 1913. január 10-ig a király személye körüli miniszter is volt. Désy Zoltán függetlenségi képviselő panamázást bizonyított rá, ezért távoznia kellett posztjáról, de a Nemzeti Munkapártnak 1918-ig vezéregyénisége maradt. Az első világháború után az aktív politikai élettől vissza vonult, de 1921-től 1924-ig tagja volt a rajta kívül Wekerleből, Popovicsból és Teleszkyből álló Pénzügyi Tanácsnak. 1927-ben Horthy a felsőház tagjává nevezte ki.

A vizsgált időszakban Abrudbányát képviselte. Tagja volt a Kuriai bíraskodás és a Pénzügyi bizottságnak. Hozzászólásainak mintegy kétharmada pénzügyi kérdéseket érint. Tisztázatlan, hogy milyen rokonsági fokon állt Lukács Bélával.

Molnár Antal, dr. (Szamosújvár, 1847. nov. 17. – Bp., 1902. jan. 6.); középiskoláit és jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, s már ekkor megkezdte újságírói tevékenységét. Történeti kutatásokba kezdett és 1870-ben városi levéltárnokként helyezkedett el Szamosújváron. 1871-től 1878-ig és 1884-től 1902-ig Szamosújvár szabadelvű párti országgyűlési képviselője. 1892-től 1902-ig a képviselőház jegyzője. 1879-ben a Magyar Lapok című ellenzéki napilap, majd 1880-tól 1 évig a Magyarország és a Nagyvilág szerkesztője. A budapesti jogi karon magántanári képesítést nyert. A Hírlapírók Nyugdíjintézetének is volt titkára. Számos örmény tárgyú cikke jelent meg az Arménia című folyóiratban (a főszerkesztő Szongott Kristóf utón ő publikált itt a legtöbbet) és

más lapokban. Tagja volt a Kuriai bíraskodás és a Közoktatási bizottságnak. Országgyűlési tevékenysége leginkább a jegyzői feladatkör volt, önálló hozzászólása csak kettő volt 1892–96 között.

Markovics Kálmán (szül. 1848);

először katonai pályára készült, majd azt félbeszakítva jogot végzett, és 1887-től szabadelvű párti képviselő lett. A Bihar megyei Tenke képviselőjeként tagja volt a Közigazgatási és a Vízügyi bizottságnak. Nem szólalt fel.

Pap Géza, dr., báró (Nagybecskerek, 1864. – Bp., 1934. júl. 9.);

apja Papp Simon nagybirtokos és gyógyszerész, bátyja, Tivadar szamosújvári örmény katolikus lelkész volt. Jogi tanulmányai elvégzése után 1887-től Torontál megyei aljegyző, 1890-től főjegyző, majd Nagybecskereken ügyvéd. 1892-1906 között országgyűlési képviselő szabadelvű párti programmal. A koalíciós időszakban a politikától visszavonult. 1910–18 között ismét képviselő munkapárti programmal. 1911-től az ún. „Überland” földek szabályozásának kormánybiztosa volt. 1913-1934-ben a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének (az Altruista Banknak) a vezérigazgatója. A báróságot 1912-ben kapta, 1926-tól főrendiházi tag volt. Nagy szerepe volt a Vitézi Rend alapelveinek a megalkotásában.

1992–96 között Szentgyörgyöt képviselte az országgyűlésen. Tagja volt a Kérvényi, Közoktatási, Zárszámadás vizsgáló és a Naplóbíró bizottságnak, utóbbinak jegyzője is volt. összesen 14-szer szólalt meg, és a többi örmény képviselőtársával ellentétben nem szakkérdésekben, hanem egyes témákban és az éves költségvetések megszavazásánál.

A főrendiházi örmény képviselők ez idő tájt *gróf Karátsonyi Aladár* (Bp., szül. 1859) és *Jenő* (1861–1932), valamint *Lukács Antal* (Temesvár, 1842) voltak. Róluk nem lehet sokat tudni, pl. nem szerepelnek a Magyar Életrajzi Lexikonban sem. Annál inkább a képviselőházi küldöttek, akik a többi, nem örmény képviselőknél jóval nagyobb arányban említetnek meg.

A képviselők két régióból: Erdélyből és az Alföld déli részéről származtak, és választókerületeik is innen kerültek ki. (Utóbbi régió képviselői sokkal aktívabbak és befolyásosabbak voltak mind gazdaságilag, mind politikailag.) Egy kivétellel, mind kormánypárti képviselők voltak, ami a kisebbségi létből való kiemelkedési stratégiával lehet összefüggésben. A századforduló után már volt példa az ellenzékiiségre az örmény származású képviselők közt, pl. Lengyel Zoltán (1873–1939). Arról sincs elég információnk, hogy mennyire tartották egymással és az örmény közösségekkel a kapcsolatot, ez nyilván a két örmény város képviselőinél volt megfoghatóbb.

Végezetül néhány szó az általam készített táblázatról, amely téma szerint próbálja csoportosítani az egyes képviselők felszólalásait az 1892–96-os ciklusban. Az oszlopokban helyeztem el azt a 6 örmény képviselőt, akik felszóltak, valamint összehasonlításként néhány nem örmény, különböző pártállású képviselőt. A nevek alatt szerepelnek a választókerületek. A táblázat jobb oldalán 11 ülés jegyzőkönyvei alapján (1895. ápr. 27. – május 20.) a felmerült témák a felszólalóktól független gyakoriságát próbáltam érzékelteni. A sorokban néhány kategória, amelybe megpróbáltam csoportosítani a felszólalásokat több-kevesebb sikerrel. A *Pénzügy* kategóriában az adókkal, pénzforgalommal és

legfőképpen az évi költségvetési vitákkal kapcsolatos felszólalások szerepelnek. A költségvetési vitákban szinte kivétel nélkül mindenki felszólalt. A *Közlekedés* kategóriában két fő téma: a vasút és a hajózás szerepel. Mivel a korszak a nagy vasútépítkezések ideje volt, és az új vonalakat a parlament hagyta jóvá, elég gyakori ez a téma. Dániel Ernő és Lukács Béla felszólalásainak különösen nagy százalékát ebben a kategóriában találjuk. A *Kereskedelem* fontos kérdéskör volt, hiszen a Monarchiának 1892-ben jártak le a külkereskedelmi szerződésai, melyeket meg kellett újítani. Lukács Béla, mint illetékes, majd szakminiszter felszólalásainak mintegy ötöde e témában volt, szokatlan azonban, hogy a vasútépítkezésekhez kétszer ilyen gyakorisággal szól hozzá. A *Hadügy*, mivel Bécsben intézték a magyar parlamentben aránytalanul ritkán szerepel, akkor is csak az újoncozás, stb. kapcsán. A *Földművelés és az Ipar* szintén ritkán került szóba. A *Vallás* mint téma leggyakrabban mint a vallásszabadság biztosítása tűnt fel. A *Joggal* kapcsolatos felszólalások közé vettem be a parlamenti ciklus alatt elfogadott, és sok vihart kavart polgári házasságkötés kérdését. Itt Issekutz Győző felszólalásainak nagy aránya szembevetendő, úgy tűnik, hogy bár általában mindenki jogi végzettséggel bírt a képviselők közül, neki ez egyúttal a szakterülete is volt (tagja volt az Igazságügyi bizottságunk). A legvegyesebb természetesen az *Egyéb* kategória, ide vettem a mentelmi ügyeket, az elhalálozásokat, az ideológikusabb jellegű felszólalásokat (milleniumi ünnepek, szoborállítások, nemzetiségi izgatások, stb.), valamint a nehezen meghatározható vagy ritkán előforduló témájú felszólalásokat. Az örmény képviselőkről általánosan elmondható, hogy elég ritkán szólaltak fel az ilyen „ideologikus” témákban, talán nem tartották eléggé kompetensnek magukat. Ők szakemberek voltak elsősorban, s mint ilyenek jól megállták helyüket, mint ahogy karrierjük is mutatja. A magyar-örmények 20. századi története hanyatlás és szétszóródás. A két világháború és a kommunista diktatúrák eltüntették azt a középosztálybeli életteret, amelyben léteztek. De a kontinuitás megvan a 90-es években szerveződő örmény kisebbségi önkormányzatok és a hajdani magyar-örmények között, és jó esély van arra, hogy Magyarország javára munkálkodhat újra ez a velejéig polgári réteg.

Bibliográfia

- ☞ *Armenia*. Magyar-örmény havi szemle. Szerk: Szongott Kristóf, Szamosújvár. 1992–1996. évfolyamok számai.
- ☞ *Bona Gábor*. Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei. Kiadja: Országos örmény önkormányzat, Bp., 1995.
- ☞ *Hovhannesián Eghia*: Hazai örmények a nemzet szolgálatában. Gödöllő, a szerző kiad., 1940.
- ☞ *Korbuly Domokos – Simon J. Zaven*: Örmény-magyar bibliográfia magyar nyelven. Országos Közművelődési Központ, Bp., 1986.
- ☞ Magyar életrajzi lexikon. Főszerk.: *Kenyeres Ágnes*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967.
- ☞ Magyarország története 7/1. 1890–1918. Főszerk.: *Hanák Péter*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 53–106. p.
- ☞ *Nagy Pál*: Az „örménykérdés” és a magyarországi örmények a XIX. század végén és a XX. század elején. (Szakdolgozat, JATE BTK, 1990.)
- ☞ *Tóth K. József*: Az örmények a Kárpát-medencében (TDK Dolgozat, JATE BTK, 1995.)

- ☐ *Szongott Kristóf*: A magyarhoni örmények genealogiája. Kiadja: Országos örmény önkormányzat, Bp., 1995. Reprint. Utószó: *Dzsotjanné Krajesir Piroška*
- ☐ Valamint az 1892–1896-os időszak parlamenti jegyzőkönyvei, naplói, annak mutatója, valamint az időszak országgyűlési almanachja.

Jegyzetek

1. Nagy Pál i. m. 77. p.
2. Krajesir Piroška: Az erdélyi örmény kolónia és Szongott Kristóf. In: Szongott i. m. 220. p.
3. Bona i. m. 6–7. p.

Név /választókerület	Pénzügyek	Közeledés	Kereskedelem	Hadügy	Földművelés	Ipar	Vallás	Jog	Egyéb	Összesen
DÁNIEL ERNŐ Pancsova	44 26,8 %	95 57,23 %	10 6,02 %	-	-	-	-	-	17 10,24 %	166
LUKÁCS LÁSZLÓ Abrudbánya	61 64,89 %	10 10,89 %	2 2,13 %	1 1,06 %	-	-	-	-	20 21,28 %	94
LUKÁCS BÉLA Marosvásárh.	32 20,38 %	70 44,58 %	34 21,66 %	2 1,27 %	-	-	-	-	17 10,83 %	157
PAPP GÉZA Szentgyörgy	4 28,56 %	-	-	-	-	-	2 14,28 %	1 7,47 %	7 50 %	14
ISSEKUTZ GYÖZÖ Érzsébetváros	28 40,58 %	1 1,45 %	3 4,35 %	-	5 7,25 %	-	-	25 36,23 %	7 10,15 %	69
MOJNÁR ANTAL Szamosújvár	1 50 %	-	-	-	-	-	-	-	1 50 %	2
UGRONGÁBOR Szatmár, Kecskemét	142 36,78 %	2 0,5 %	5 1,3 %	21 5,42 %	5 1,3 %	-	11 2,85 %	40 10,36 %	160 41,45 %	386
MADARÁSZ JÓZSEF Sárkeresztúr	73 39,46 %	1 0,5 %	3 1,6 %	8 4,32 %	6 3,2 %	-	8 4,32 %	7 3,78 %	79 42,7 %	185
APPONYI ALBERT Jászberény	87 40,84 %	1 0,5 %	1 0,5 %	6 2,82 %	1 0,5 %	-	6 2,82 %	28 13,5 %	77 36,15 %	213
ÉÖTVÖS KAROLY Nagykőrös	38 44,7 %	1 1,18 %	-	-	4 4,71 %	-	1 1,18 %	9 9,41 %	33 38,82 %	85
BÉRZEVICZY ALBERT Bp., VIII. ker.	26 64,46 %	1 2,32 %	-	-	-	-	5 11,63 %	0	11 25,58 %	44
HÉGEDŰS SÁNDOR Kolozsvár, I.	76 76,77 %	-	-	-	-	-	-	-	33 33,3 %	99
BÁRCS GÁBOR Győr, Pécs, Szombathely	-	5 45,45 %	1 9,05 %	-	-	-	-	-	5 45,45 %	11
Parlamenti felszólalások megoszlása 1895. IV. 27. - V. 20.	42 24,41 %	34 19,76 %	11 6,39 %	4 2,34 %	2 1,16 %	1 0,58 %	4 2,34 %	3 1,74 %	78 45,34 %	172